

VZKLITJE SLOVENSKEGA UMETNOSTNOZGODOVINSKEGA IZRAZJA: TERMINOLOŠKA PODOBA FLISOVIH *STAVBINSKIH SLOGOV*¹

Izoblikovanje strokovne terminologije je temeljni pogoj za uveljavitev in razvoj vsake znanstvene discipline, saj predstavlja ključno orodje za ubesedovanje teoretičnih spoznanj. Začetke neposrednih prizadevanj za vzklitje slovenske umetnostnozgodovinske terminologije lahko zasledimo v zadnji četrtini 19. stoletja. S pionirskim delom se je takrat spopadel duhovnik in umetnostni zgodovinar Janez Flis v svoji knjigi *Stavbinski slogi*. Ta prvič v slovenščini predstavlja celovit pregled razvoja arhitekture in hkrati ponuja obsežen nabor slovenskih strokovnih izrazov s tega področja, ki ga spremljajo že uveljavljeni termini iz tujih jezikov, pretežno iz nemščine. Analiza besedja, ki se nanaša na gotško obokavanje, razkriva terminološko podobo slovenske umetnostne zgodovine na prvi stopnji razvoja, pred dokončno uveljavitvijo z ustoličenjem na ljubljanski univerzi leta 1919.

Ključne besede: umetnostna zgodovina, terminologija, znanstvena disciplina, Janez Flis, arhitektura, gotško obokavanje

Uvod: terminologija, termin in znanstveni jezik

Terminologija ali *strokovno izrazje* označuje celoto tistega besedja, ki opisuje in razlaga pojmovni sistem nekega področja (*SSKJ*, prim. Gabrovšek 1989: 258; Pediček 1984a: 20; Toporišič 2007: 401–413) ter skupaj s predmetnostjo in metodološkostjo tvori tri glavne sestavine znanosti (Pediček 1984b: 269). Sestavljajo jo termini ali strokovni izrazi, s katerimi so kar se da točno, jedrnato, eksaktno in enoznačno predstavljeni pojmi, procesi in pojavi znotraj stroke, pri čemer sinonimija ni

¹ Članek je nastal v procesu raziskovalnega dela, ki bo dobilo zaokroženo podobo v doktorski disertaciji *Umetnostnozgodovinski diskurz v programih formalnega izobraževanja v Sloveniji* pod mentorstvom ddr. Nataše Golob na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

zaželena (SSKJ; prim. Gabrovšek 1989: 261; Pediček 1984a: 22; Kovač 1984: 69; Humar 2010: 75–95). Posamezen izraz ima natančno določen pomen, ki se lahko bistveno razlikuje od njegovega siceršnjega pomena v praktičnosporazumevalnem jeziku (prim. Toporišič 1989: 198; Lavrova 2007: 31).

Slovenski znanstveni jezik se je začel terminološko izčiščevati v drugi polovici 19. stoletja. Potem ko se je slovenščina uveljavila kot učni predmet in delno kot učni jezik v srednjem šolstvu, so se je vedno pogosteje posluževali tudi pisci znanstvenih besedil in učbenikov (Legan Ravnikar 2010: 61). Načrten razvoj slovenskega znanstvenega jezika lahko spremljamo v *Letopisu Matice Slovenske* od leta 1869 dalje (prav tam: 65), s čimer časovno sovпада tudi proces uveljavljanja slovenske umetnostnozgodovinske stroke kot znanstvene discipline in njene terminologije.²

Zamejitev raziskovalnega polja

Slovenska umetnostnozgodovinska terminologija se je sprva najintenzivneje razvijala na področju arhitekture, ki je v času Flisove objave *Stavbinskih slogov* še zavzemala privilegirano mesto. Na to kaže več očitnih znamenj, najprej že prvotni naziv dunajske Centralne komisije, ki se je iz *K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung von Baudenkmalen*³ šele kasneje (1873) preimenovala v *K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*,⁴ čemur je sledilo še preimenovanje njenega glasila – iz *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung von Baudenkmalen*⁵ v *Mittheilungen der K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*⁶ (Höfler 2006: 8; 2007: 465; prim. Žontar 1988: 22). Prvenstveno zanimanje za arhitekturo odseva tudi izdaja Flisovih *Stavbinskih slogov* leta 1885, ki jo je Höfler (2006: 10–11) označil za »prvi poskus uveljavitve slovenske umetnostnozgodovinske terminologije (posebej v stavbarstvu) z vidika (in vrednotenja) historicizma 19. stoletja (nemški vplivi)« in predstavlja »kljub pomanjkljivostim, tudi z vidika takratne stopnje razvoja stroke, pionirsko delo«. V knjigi se že na začetku uvodnega poglavja srečamo z avtorjevim poskusom argumentiranja tega posebnega statusa z besedami (Flis 1885: 1):

² Formalni začetek razvoja slovenske umetnostne zgodovine bi lahko pomaknili še nekoliko nazaj, v sredino 19. stoletja, ko se je z ustanovitvijo dunajske Centralne komisije (ustanovljena leta 1850, začetek delovanja leta 1853) začelo načrtno proučevanje umetnostnih spomenikov z namenom njihovega ohranjanja. Organizirana spomeniškovarstvena dejavnost je poleg osnivanja konservatorske stroke spodbudila tudi umetnostnozgodovinsko raziskovanje (Höfler 2007: 465–466).

³ *Cesarsko-kraljeva centralna komisija za raziskovanje in ohranjanje stavbnih spomenikov.*

⁴ *Cesarsko-kraljeva centralna komisija za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov.*

⁵ *Izvestja cesarsko-kraljeve centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje stavbnih spomenikov.* Prevod besede *Mittheilungen* v *Izvestja* temelji na sočasnih prevodih naslovov nekaterih drugih sorodnih publikacij, npr. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain* v *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* (Höfler 2007: 465, 467).

⁶ *Izvestja cesarsko-kraljeve centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov* (gl. pojasnilo v op. 5).

»Med vsemi obrazovalnimi /ustvarjalnimi, op. avt./ umetnostmi je stavbarstvo, arhitektura, najstarejša. Narodi, kateri niso poznali ne podob ne lepšav, delali so si že stanovišča.« V poznejših besedilih, ki so nastala v času po univerzitetni institucionalizaciji slovenske umetnostne zgodovine in s tem njeni konsolidaciji na akademskem nivoju, je omenjenega osredotočanja vedno manj.⁷

Predstavitev splošne terminološke podobe *Stavbinskih slogov* je pospremljena z analizo konkretnega besedja iz poglavij, posvečenih gotskemu obokavanju. Zaradi začetne težnje po proučevanju domačih umetnostnih spomenikov (Höfler 2006: 15–16) in dejstva, da se ravno v času poznega srednjega veka srečamo s prvim razmahom umetniškega ustvarjanja na slovenskih tleh (prim. Stele 1966: 48), lahko namreč najbogatejši nabor terminov pričakujemo prav pri obravnavanju gotske arhitekture. Celostna terminološka analiza izbranega dela bi sicer zahtevala tudi intenzivno vključevanje lingvistike (Pediček 1984a: 20–21), ki je možno le ob sodelovanju strokovnjaka s tega področja, zato je omenjeni vidik izpuščen iz obravnave.

Za lažje spremljanje terminološke analize so nekatere besede in besedne zveze pisane v posevnem tisku. Gre za termine, ki so v izbranem delu besedila predmet obravnave in so dobesedno prepisani iz knjižnih virov, pri čemer je lahko spremenjena le slovnična oblika. V nekaterih primerih so zaradi lažjega razumevanja v oklepajih dodani sodobni izrazi v pokončni pisavi. Narekovaji se pojavljajo le tam, kjer jih je v izvorniku uporabil že avtor, in pri dobesednih navedkih.

Janez Flis: *Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina: z dodatkom o zidanji in popravljanji cerkvâ*

Specifično duhovno in intelektualno razpoloženje druge polovice 19. stoletja s svojim romantičnim pogledom na umetnost in življenje, ki se je izražal skozi historicizem (prim. Höfler 2007: 464), je bilo na naših tleh prežeto z izrazitim narodnozavednim in narodnobuditeljskim duhom. V tej klimi so se izoblikovali temelji za postopno osnovanje slovenske umetnostne zgodovine kot tiste vede, ki je lahko s proučevanjem domačega umetnostnega gradiva nosilka impulzov za dograjevanje narodne zavesti in samozavesti.⁸ Poleg tekstov, ki so nastali v okviru delovanja deželnih zgodovinskih društev in škofijskih umetnostnih društev (prim. Höfler 2007: 463–470; Perenič 2010: 233–244), so se pojavili tudi prvi poskusi celostnih pregledov zgodovine likovne

⁷ Sklep je izpeljan na podlagi besedila poglavij, ki se nanašajo na arhitekturo v delih Cankarja in Moleta (Cankar 1992a: 243–304; 1992b: 24–114, 182–250; 1992c: 36–49, 155–190, 437–451; Mole 1941: 17–82, 159–167).

⁸ Tovrstno funkcijo umetnostne zgodovine Stele eksplicitno izpostavi v *Uvodu* druge izdaje *Orisa zgodovine umetnosti pri Slovencih* (1966: 21): »Če govorimo torej o razmerju umetnosti do skupine ljudi, ki se imenujemo Slovenci, sploh ni in ne more biti vprašanje, ali imamo in ali smo v preteklosti kdaj imeli lastno umetnost, ampak samo, kako smo mi doživljali umetnost, kako se je naš posebni značaj javljal v posameznem pojavu mnogolične reke življenja, v umetnosti. Frazo, da Slovenci nimamo lastne umetnosti, moramo prav tako položiti definitivno ad acta, kakor smo to napravili z drugo sorodno krilatico, ki se je glasila, da nimamo zgodovine.«

umetnosti v slovenščini. Radicsevi *Umételjnosti in umételjni obrtnosti Slovencev*, ki je bila objavljena v *Letopisu Matice Slovenske* leta 1880, je sledil Flisov pregled zgodovine arhitekturnih slogov, ki je izšel pet let pozneje (prim. Höfler 2006: 10).

Z izčrpnim podajanjem in razlaganjem strokovnih izrazov s področja arhitekture ter dodanim nemško-slovenskim terminološkim glosarjem (Flis 1885: 175–176) predstavljajo *Stavbinski slogi* prvo in temeljno terminografsko delo za slovensko terminologijo s področja stavbarstva. Pri formiranju domala vseh slovenskih terminov, ki jih opremi s poimenovanjem in definicijo, razlago, pojasnilom ali opisom, Flis izhaja iz nemškega jezika. To je najprej razvidno iz njegovega doslednega navajanja izvornih izrazov v oklepajih, med katerimi je velika večina nemških ustreznice. Le izjemoma lahko tu srečamo tudi izraze iz drugih jezikov, kot so grški *geison* (*γεῖσον*)⁹ za venčni zidec, francoski *travée*¹⁰ za obočno polo, italijanski *chiesa dei pagani*¹¹ za cerkev poganov oz. še nekrščenih kristjanov ali latinski *ossaria*¹² za kostnice. Večkrat je tudi v tem primeru podana oblika nemškega zapisa, npr. *Flamboyantstyl*,¹³ ki bi bil v francoščini zapisan kot *style flamboyant*, kar nam pove, da gre v resnici za nemške termine, prevzete iz drugih jezikov. V prid nemščini kot terminološkemu izhodišču govorita tudi že omenjeni nemško-slovenski glosar in izbor temeljnih virov, iz katerih je izhajal avtor (prav tam: /I–II/).¹⁴

V času, ko je delo izšlo, je bila po besedah Nataše Golob (2010) umetnostna zgodovina pri nas »zaradi okoliščin (naročnikov, skrbnikov in društva za krščansko umetnost) zavezana predvsem okolju sakralne umetnosti«. To nazorsko vodilo puhti iz vseh por Flisove knjige: prisotno je že v njenem naslovu (*Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina*) in izboru spomenikov, nato pa tudi v načinu podajanja informacij. Navsezadnje je bil avtor katoliški duhovnik, ki je predaval na ljubljanskem bogoslovju (prim. Steska 2013 in Cevc 1989: 126).

⁹ »Venčni zidec (Geison, Kranzgesims)« (Flis 1885: 21).

¹⁰ »Svodna pōla (Gewölbejoch, travée)« (prav tam: 71), v terminološkem glosarju tudi *Travé* (prav tam: 176).

¹¹ »Razločujemo tri dele: pridvorje, baptisterij (chiesa dei pagani) in patrijarška cerkev; vsi trije deli sezajo nazaj v četrto stoletje, toda poznejšo dōbo je bilo mnogo prezidanega« (prav tam: 93).

¹² »Bili so karnerji spomeniki, toda postavljeni ne jednemu samemu rajnkemu, temveč vsem počivajočim na pokopališči; to naznanja že njihovo ime 'ossaria', ker so hranili v njih nestrohnene kosti« (prav tam: 80).

¹³ »Že v 14. stoletji pa se ne nahajajo več tako plemenite stavbine in v 15. stoletji se že kaže prebogati, bliščeči povcet gotike, ktereга Francozi imenujejo Flamboyantstyl, plamenoviti slog« (prav tam: 112).

¹⁴ »Rabil sem mnogo najnovejših virov. Omenjam le: Lübke, 'Grundriss der Kunstgeschichte', Stuttgart, Ebner und Seubert 1884; Lübke, 'Geschichte der Architektur', Seeman, Leipzig; Sacken, 'Baustyle', Leipzig, Weber 1879; 'Kirchenschmuck, Blätter des christlichen Kunstvereines / tipografska napaka: Kunstvereines, op. avt./ der Dioecese Seckau', Graz (zlasti o renesanci); Redtenbacher, 'Leitfaden zum Studium der mittelalterlichen Baukunst', Leipzig, Weigel 1881; Durm, 'Handbuch der Architektur', Darmstadt, Diehl 1881; 'Styllehre der architektonischen Formen', von Al. Hauser Wien, Hölder 1882; 'der Tempelbau', von Diepolder, Leipzig, Spamer 1881; Jakob, 'die Kunst im Dienste der Kirche'; 'Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale'; Neumaier, 'Geschichte der christlichen Kunst'; Giefers, 'Erfahrungen'; 'Archiv für christliche Kunst', von Dr. Schwarz; Jungmann, 'die schöne Kunst'; 'Mittheilungen des historischen Vereines für Krain' in še mnogo drugih, kar se tiče posamičnosti« (prav tam: /I–II/).

Zaradi želje po dvigovanju zavesti o pomenu umetnostne dediščine in težnje po njeni ohranitvi je vpeljal »pouk o raznih slogih v domačem jeziku, in iz teh predavanj je nastala ta knjiga« (Flis 1885: /I/). Ideološko noto besedila (prim. Kunst Gnamuš 1984: 50) lahko bralec precej hitro opazi, saj je vsak zaključek obširnejšega poglavja pospremljen z religioznovzgojno obarvanimi vzkličnimi povedmi.¹⁵

Ne glede na ideološka izhodišča skuša Flis v svoji knjigi kar nekajkrat zavestno zavzeti pozicijo objektivnega raziskovalca. To opazimo v sklepnem poglavju *Ogled krščanskih slogov* (Flis 1885: 147–156), v katerem povzame svoje ugotovitve o slogovnem razvoju arhitekture s poudarkom na vrednotenju njenega pomena za krščanstvo. Avtorjeva naklonjenost je brez dvoma na strani gotske umetnosti, medtem ko renesanso in barok¹⁶ obravnava bolj v smislu neprijetne, a logične in neizogibne posledice krščanstvu manj naklonjenega družbenega razvoja, ki se je zrcalil tudi v umetnosti. Kljub temu v nekaj odstavkov dolgi razpravi jasno zavrne ostre kritike nemških piscev na račun renesanse in baroka ter misli zaključiti s sklepom: »Da, renesanca se nikomur ne bo videla poganska, kdor more globokeje umevati njen pomen in hoče spoznati, da je nastopila ravno v pravi čas« (prav tam: 154–155).

Na podlagi ambivalentne narave besedila, v katerem se želja po objektivnosti prepleta z močnim nagibom po religioznem vzgajanju, lahko zaključimo, da Flis sicer teži k uporabi znanstvenega jezika, vendar vanj neprestano vključuje elemente ideološkega govora, ki »usmerja človekovo vrednostno naravnost do sveta in prek nje človekovo ravnanje« (Kunst Gnamuš 1989: 32). Temu na eni strani botruje njegova zavezanost duhovniškemu poklicu, na drugi strani pa je to za čas nastanka besedila precej običajno. Ideološki način razmišljanja v veliki meri vpliva na vrednotenje posameznih arhitekturnih slogov, ki jih razvršča glede na to, v kolikšni meri odsevajo krščansko miselnost, oz. glede na njihovo ustreznost za krščansko obredje, manj pa glede na opise njihovih pojavnih oblik. Na ta način se v knjigi izmenjujeta dve, z vidika pragmatičnega jezikoslovja sicer nasprotujoči si vlogi besedila: informativna in instrumentalna (prav tam: 28). V knjigi uporabljeno ideološko besedje je zaradi svoje navezanosti na čas in prostor (prav tam: 31) sicer kmalu izgubilo začetno ostrino in ni imelo posebnega vpliva na stroko. Na drugi strani pa so pasaže, v katerih se avtor s strokovno distanco posveča opisom posameznih struktur arhitekturnih slogov in predstavitev spomenikov brez vrednostnih sodb, postale terminološka podlaga za nadaljnje pisanje.

¹⁵ Med njimi jih navajam le nekaj: ».../ vnemaj vse Slovence za lepoto hiše Gospodove!« (prav tam: /II/); »Vse mine, Ti pa ostaneš!« (prav tam: 36); »Čast Bogu in mir na zemlji ljudém!« (prav tam: 156) ipd.

¹⁶ Flis (prav tam: 133) je baročni slog v svoji kronološki delitvi obravnaval kot pozno renesanso.

Terminologija gotskega obočnega sistema z nosilnimi elementi

Pri opisovanju gotskega obočnega sistema Flis (1885: 99–102) začne z omembo *šilastega loka* kot vseprisotnega konstrukcijskega in estetskega elementa gotike in se v nekaj stavkih sprehodi skozi njegovo zgodovino. Osnovnega pomena v smislu, kaj je *lok* in kaj pomeni pridevnik *šilasti*, ne razlaga, saj računa na samoumevno razumljivost izraza na podlagi samostojnih pomenov teh dveh besed v vsakdanjem jeziku. Namesto tega se posveti rabi šilastega loka in navede njegove formalne različice glede na ukrivljenost – tako dobimo *topi* in *suličasti strmi lok*.

Obok poimenuje z izrazom *svod*, ki ga v knjigi dosledno uporablja. Ta je razdeljen na posamezne *svodne pole* (obočne pole), ki jih zamejujejo *prečne* in *podolgaste oproge* (prečne in vzdolžne oproge) ter *križasta rebra* (križna rebra). Medtem ko osnovni opis rebra nadomesti z vizualno ponazoritvijo pojma – prerezom rebra (prav tam: 100), pri oprogi pa ga popolnoma izpusti, nameni nekoliko več pozornosti obliki njunega prereza in okrasnim členom. Za obdelavo rebra ali oproge v bolj razgibane oblike uporabi pridevnik *profilovan* in glagol *razčleniti*, ki se kot strokovna termina z istim pomenom v jezikovni posodobitvi (profilirati, členiti) uporabljata še danes. V procesu obdelave se rebrom lahko *posnamejo robovi* ali se razčlenijo z *žlebiči*, *obročji*, *okrožicami* (okroglasto izboklimi pasovi). Profil rebra nato opiše še natančneje: spodnji del poimenuje *krožica*, ki se lahko podaljša v *obliko hruške* (za enoznačno razumevanje v oklepaju pripiše še nemški termin *Birnenform*). Nad njim so členitve, ki jih tvorijo *žlebi*, *svitki* in *obročji*. Iz sobesedila pri tem ni razvidno, ali ima izraz *žleb* drugačen pomen od prej omenjenega *žlebiča*, pomenskega razlikovanja ne zaznamo niti v smislu velikostnega indikatorja.

Sklepni kamen na vrhu oboka poimenuje *sklepnik* in mu v oklepaju doda še nemško ustreznico (*Schlusstein*) ter navedeni izraz definira z opisom njegove funkcije: »/.../ na témenu svodnem sklepa rebra in združuje vse kvišku se dvigujoče podpornje v konstruktivno celoto« (prav tam: 101). Sklepnike razvrsti med *obročaste* in *kolobaraste* ter našteje možne oblike njihovega kiparskega okrasa: *heraldični* in *simbolični okraski* (heraldična in simbolna znamenja), *listi*, *svete podobe*, *človeške* ali *živalske spake*, *zvezde*, *znamenja kamnosekov* (kamnoseška znamenja).

Oporni sistem, ki nosi celoten obok, Flis imenuje *sestav podpornikov* (sistem opornikov), h kateremu pri večladijskih cerkvah doda *podporne loke* (oporne loke). Kot smo pri njem že vajeni, v oklepajih doda še nemški poimenovanji (*Strebe Pfeiler*, *Strebebögen*), kar ohrani tudi v nadaljnjih navedbah. Na misel nam pridejo trije možni razlogi za tovrstno (sicer nepotrebno) ponavljanje. Prvi se nanaša na pisca in njegovo zavedanje, da se termin v slovenščino uvaja na novo, in zato ne izključuje njegove zasilne oz.časne narave, ki zahteva prisotnost zanesljivejše reference. Drugi se navezuje na tedanje vpetost slovenskega izobraženstva v nemško govoreče okolje. Flis je z večkratnim navajanjem ustvaril povezavo med nemško

terminologijo, znano iz precej razširjenih nemških umetnostnozgodovinskih del, ki je v javnosti že funkcionirala kot prepoznano izrazje, in ustvarjeno oz. ustvarjalno živo terminologijo v mladi slovenski umetnostni zgodovini. S tem je bralcu ponudil tujo terminološko referenco in mu olajšal razumevanje besedila. Ne nazadnje bi to lahko bila tudi avtorjeva pedagoška gesta, saj s ponavljanjem pri bralcu poveča verjetnost trajnega zapomnjenja.

Pri opornikih še nadaljuje z detajlnim opisovanjem njihove vertikalne kaskadne zgradbe: »/P/osamezne odstavke ločijo *napošev položene plošče /.../*, ki so spodaj *izpodrezane*« (Flis 1885: 102). Obliko spodnjega roba poševnine označi s terminom *kap* (*Wasserschlag*) in ga pojasni z že znanimi izrazi: *zidec*, ki je sestavljen iz *žleba in obroča*. Ob tem omeni *piramidalen stolpič*, ki na vrhu zaključuje zunanji opornik, in mu – presenetljivo – ne doda nemške ustreznice. Navaja še drugo okrasje: *vdolbljene niše s kipi*, nad katerimi se pne *baldahin*, pokrit s *piramidalnim nastavkom*. Zasedimo tudi *krogovičje*, ki se na tem mestu sicer pojavi brez nemškega prevoda, a ga nekaj strani naprej (prav tam: 107) srečamo v družbi izraza *mrežovina* kot njegovega sinonima in nemškega prevoda v oklepaju (*Masswerk*).

Kot je razvidno iz zgornjega odstavka, Flis z besedo *podpornik* označi tisti arhitekturni element, ki mu danes pravimo opornik, za opornik kot nadpomenko *slopa* in *stebra* pa ne uporabi posebnega izraza. Pri *slopih* se ukvarja le z njihovo spremenjeno zgradbo in podobo glede na prejšnja obdobja, saj termin v splošnem definira že v poglavju *Romanski slog*.¹⁷ V grobem jih razdeli med *jednovite*, *okrogle* in *snopičaste*. Členijo jih *služniki* (*Dienste*), ki jih opiše kot na jedro prislone *polustebriče* (polstebriče). Štirje med njimi so močnejši in nosijo prečne oproge glavne in stranskih ladij ter arkadne loke – to so *veliki služniki* (*alte Dienste*), medtem ko *mali služniki* (*junge Dienste*) nosijo obočna rebra glavne in stranskih ladij. Vmes se naselijo še dodatni *polustebriči*, ki tvorijo bogato razčlenjeno celoto – po avtorjevih besedah »take stebre imenujemo *snopičaste slope* ali *stik slopov* (*Bündelpfeiler*)« (Flis 1885: 99). Navedek, s katerim zaključuje odstavek o opornikih, kaže določeno mero nedoslednosti pri uporabi terminologije, ki je v zgodnejših fazah formiranja znanstvenih disciplin precej pogosta (prim. Jemec Tomazin 2010: 103–119). Navezuje se na rabo besede *steber*, ki ga kot arhitekturni člen obširneje predstavi v *Uvodu* (Flis 1885: 4), v poglavju *Romanski slog* pa napove njegovo izginotje v času gotike (gl. op. 13). Jasno je torej, da *slop* in *steber* obravnava kot dve osnovni vrsti opor, vse do zgoraj citiranega navedka, v katerem *steber* pojmuje kot nadpomenko *slopa*. V podrobnejši predstavitvi posameznih delov stebra (prav tam: 99–100) uporablja izraze, ki se ne ujemajo s tistimi v *Uvodu*: namesto o *podnožju* (*Basis*) sedaj govori o *podstavu*, *valj* (*scapus*, *Schaft*) zamenja z *nogo*, ohrani le *kapitelj* (kapitel). Različne oblike kapitelov zgolj opiše in razen *častega kapitelja* zanje ne navaja posebnih terminov.

¹⁷ »Slop je pravokotna, četrvoogelna podpornja, katero so rabili v srednjem veku namesto stebrov, v gotski dóbi pa so slopi popolnoma izpodrinili stebre« (Flis 1885: 71).

Izbrani strokovni izrazi iz besedila, ki se nanaša na gotško obokavanje v poglavju <i>Gotski slog</i> (Flis 1885: 99–102), po abecednem vrstnem redu	Nemška ustreznica kot izhodišče za tvorjenje termina in mesto navedbe v knjigi (Flis 1885)	Današnja ustreznica in primer navedbe v sodobnejšem besedilu (<i>Gotika v Sloveniji</i> 1995)
arkade	Arcaden (v termin. glosarju na str. 175)	arkade (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26)
baldahin	/	baldahin (Štefanac 1995: 58)
častasti kapitelj	(Brez ustreznice, a podrobneje opisan v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 73.)	častasti kapitel (Schwarz 1995: 40)
heraldični okraski	/	grbovni ščitki (Štefanac 1995: 67), grbi (Štefanac 1995: 57)
jednoviti slop	/	opisno, npr. valjasti, osmerokotni slop (Štefanac 1995: 59)
kap	Wasserschlag (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 102)	napušč (Guček 1995: 391)
kapitelj, v <i>Uvodu</i> na str. 4 tudi glava	Capitäl (v termin. glosarju na str. 175, podrobneje opisan v <i>Uvodu</i> na str. 4)	kapitel (Schwarz 1995: 40)
križasta rebra	Rippen, Kreuzrippen (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 71)	prim. rebra /šilastega/ križnega oboka (Schwarz 1995: 37)
krogovičje/ mrežovina	Masswerk (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 107)	krogovičje (Štefanac 1995: 52)
mali služniki	junge Dienste (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 99)	služniki (Štefanac 1995: 64), male služnike sicer omenja Luc Menaše (1971: 2003)
niša/dolbina	Nische (v termin. glosarju na str. 176)	niša (Štefanac 1995: 63)
oblika hruške	Birnenform (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 100)	hruškasti /profil reber/ (Štefanac 1995: 65)
obroč	/	prim. okrogli paličasti vložki (Schwarz 1995: 40), okroglopalična rebra (Schwarz 1995: 44)
okrogli slop	/	okrogli opornik (Schwarz 1995: 40), prim. valjasti slop (Štefanac 1995: 59)

okrožica	Rundstab (v termin. glosarju na str. 176)	prim. okrogli paličasti vložki (Schwarz 1995: 40), okroglopalična rebra (Schwarz 1995: 44)
piramidalen nastavek	/	prim. prizmatični nastavki iz tridelnih piramidastih konzol (Schwarz 1995: 44)
piramidalen stolpič	(Brez ustreznice, a kasneje imenovan ostrostolp in fiala (na str. 103), podrobneje opisan v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 104.)	stolpič (Štefanac, 1995: 58), fiala (Štefanac 1995: 63)
podnožje/podstav	Basis (v <i>Uvodu</i> na str. 4)	baza (Schwarz 1995: 45)
podporniki	Strebepfeiler (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 101)	oporniki (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26), podpornik (Schwarz 1995: 43)
podporni loki	Strebebögen (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 102)	oporni loki /
polusteber/polustebrič	Halbsäulen (v poglavju <i>Rimski slog</i> na str. 28)	polsteber (Peskar 1995: 48)
posneti robove	/	posneti robovi (Klemenčič 1995: 130)
prečne in podolgaste oproge	Quergurten, Längengurten (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 71), Gurten (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 72)	oproge (Štefanac 1995: 58), prim. prečna in vzdolžna rebra (Štefanac 1995: 82)
profilovan	prim. Profilierung, Gliederung – členavost (v termin. glosarju na str. 176)	profiliran (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26)
razčleniti	prim. Profilierung, Gliederung – členavost (v termin. glosarju na str. 176)	členiti (Peskar 1995: 48)
simbolični okraski	/	simbolične upodobitve (Štefanac 1995: 63)
sklepnik	Schlussstein (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 101)	sklepnik (Peskar 1995: 48)
slop	Pfeiler (v termin. glosarju na str. 176)	slop (Schwarz 1995: 40)
služniki	Dienste (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 99)	služniki (Štefanac 1995: 52)

snopičasti slop/stik slopov	Bündelpfeiler (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 99)	snopasti slop (Peskar 1995: 48)
spake	/	spake/maske (Štefanac 1995: 60), človeške in živalske glave (Peskar 1995: 48)
steber	Säule (v termin. glosarju na str. 176)	steber (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26)
suličasti strmi lok	opisno: steil – strmenit, lanzettförmig – suličast (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 83)	prim. močno šilast /profilirani slavolok/ (Štefanac 1995: 56)
svod	Gewölbe (v termin. glosarju na str. 175)	obok (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26), svod (Schwarz 1995: 35)
svodna pola	Gewölbejoch (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 71) (Na istem mestu je dodana še fr. ustreznica travée.)	obočna pola (Schwarz 1995: 44), traveja (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 26)
šilasti lok	prim. /Blend/bogen, /Hufeisen/ bogen, /Strebe/bögen itd. (v termin. glosarju na str. 175–176)	šilasti lok (Schwarz 1995: 38)
topi lok	opisno: stumpf – top, gedrückt – potlačen (v poglavju <i>Romanski slog</i> na str. 83)	potlačeni lok (Peskar 1995: 101), široki loki (Štefanac 1995: 54)
valj/noga	Schaft (v <i>Uvodu</i> na str. 4) (Na istem mestu je dodana še lat. ustreznica scapus.)	deblo (Schwarz 1995: 45)
veliki služniki	alte Dienste (v poglavju <i>Gotski slog</i> na str. 99)	služniki (Štefanac 1995: 64), velike služnike sicer omenja Luc Menaše (1971: 2003)
zidec	Gesims (v <i>Uvodu</i> na str. 4)	zidec (Peskar 1995: 48)
znamenja kamnosekov	/	kamnoseški znaki, mojstrski znaki (Štefanac, Velkovrh Bukilica in Höfler 1995: 27)
žlebič/žleb	Hohlkehle (v <i>Uvodu</i> na str. 3), prim. Hohlkehle in Kahle (v termin. glosarju na str. 175)	žleb (Štefanac 1995: 56)

Tabela: Izbor ponujenih terminov v obravnavanem poglavju Flisove knjige

Zaključek

Analiza strokovnega izrazja s področja gotskega obokavanja v *Stavbinskih slogih* Janeza Flisa nudi vpogled v prvo stopnjo formiranja slovenske umetnostnozgodovinske terminologije. Narekovala ga je potreba slovenske strokovne in obče javnosti s konca 19. stoletja, izhodišče zanjo pa so predstavljali predvsem nemški izrazi, ki so bili tudi med slovenskimi strokovnjaki že dodobra ustaljeni. Nadaljevanje terminološke poti, ki so jo s strokovnimi besedili v nemščini in poljudnimi deli v slovenskem jeziku tlakovali pisci 19. stoletja, je na novo začrtal prav Flis in jo usmeril proti izoblikovanju strokovnega besedja, to pa je omogočilo nastajanje umetnostnozgodovinskih znanstvenih besedil v slovenščini. Njegova prizadevanja so našla naslednike v t. i. pionirjih slovenske umetnostne zgodovine, Izidorju Cankarju, Francetu Steletu in Vojeslavu Moletu, ki so po ustanovitvi in začetku delovanja ljubljanske univerze v študijskem letu 1919/1920, na kateri je bila že od začetka prisotna tudi umetnostna zgodovina (Golob 2010; Horvat 2000: 6), dokončno zarisali predmetne, metodološke in terminološke okvire stroke ter tako ustoličili Ljubljano kot novi znanstveni epicenter umetnostne zgodovine (prim. Höfler 2007: 468).

Flis se je lotil dela v vlogi neznanstvenega opazovalca, ki umetnostnozgodovinske premene predvsem opisuje in ugotovitve stroke posreduje širši publiki (Flis 1885: *II*), sam pa ostaja zunaj polja spoznavnih interakcij. Za posamezne pojme tako navaja več različnih domačih in tujih izrazov ter s tem odgovornost za izbiro pravega prenese na bralca. Da bi mu to nalogo čim bolj olajšal, na koncu doda nemško-slovenski glosar. Njegova previdnost je povsem razumljiva in le potrjuje zavedanje o težavnosti pionirskega dela, ki se mora poroditi na novo, brez možnosti opiranja na predhodnike.¹⁸ Celó Cigaletova *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*,¹⁹ ki je izšla pet let pred *Stavbinskimi slogi*, mu ni bila posebno v pomoč, saj je Cigale zaradi slabšega poznavanja izrazov in njihove neprenosljivosti iz češčine in hrvaščine v slovenščino izpustil pretežni del terminologije s področja arhitekture (Orel 2007: 348). Prav zaradi tega je pri navajanju in opisovanju posameznih arhitekturnih elementov ter razlagi kompozicijskih principov Flis terminološko izjemno natančen in ne izpusti še tako neznatne oblike ali prvine, če le ima v nemščini svoje poimenovanje.

Večina slovenskih izrazov, ki jih Flis ponudi kot termine, je nastala z dobesečnim prevajanjem (kalkiranjem) iz nemščine (npr. *križasta rebra* – *Kreuzrippen*). Znatno manj je takšnih, ki so to funkcijo pridobili s terminologizacijo pomena iz splošnega jezika (npr. *steber*, *svod*) ali besedotvornimi postopki (npr. *sklepnik*). Največ je dvobesednih izrazov, večinoma gre za besedno zvezo pridevnika in samostalnika (npr. *šilasti lok*), ki specificira enobesedno nadpomenko (*lok*). V skladu

¹⁸ »Navzlic velikim zaprekam, ktere vé ceniti le oni, kdor je izkusil kaj jednakega, ugledala je vendar knjiga beli dan /.../« (prav tam: *II*).

¹⁹ Delo velja za prvi slovenski terminološki slovar, ki je obsegal strokovno izrazje štiriindvajsetih področij, med drugimi tudi arhitekture in umetnosti (Legan Ravnkar 2010: 65; prim. Orel 2007: 343–364).

z umetnostnozgodovinskim metodološkim izhodiščem v gledanju in opisovanju videnega, ki predstavlja podlago za nadaljnjo problemsko obravnavo, najdemo v besedilu precej opisnih terminov (npr. *oblika hruške – Birnenform*). Tem se pridružijo še nekoliko redkejši izrazi, oblikovani z metaforičnim postopkom (npr. *noga stebra*).

Kljub ideološki zaznamovanosti, občasni pomenski in kontekstualni nedoslednosti pri rabi posameznih izrazov ter še prisotnemu vrednostnemu obravnavanju arhitekturnih stvaritev predstavljajo Flisovi *Stavbinski slogi* pomembno ločnico v razvoju slovenske umetnostnozgodovinske terminologije. Njeno vzklitje in nadaljnji razvoj sta pripomogla k hitri in trajni konsolidaciji umetnostne zgodovine kot znanstvene discipline na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja.

Viri

Cankar, Izidor, ²1992a, b, c: *Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi 1, 2, 3*. Ljubljana: Slovenska matica.

Cigale, Matej, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Flis, Janez, 1885: *Stavbinski slogi, zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina: z dodatkom o zidani in popravljani cerkvâ*. Ljubljana: Založba pisateljeva.

Guček, Mojca, 1995: Piran (Pirano), »Benečanka« (Ulica IX. korpusa 2). Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 391–392.

Klemenčič, Matej, 1995: Vitomarci, p. c. sv. Andraža. Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 130.

Menaše, Luc, 1971: *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon: bibliografski, biografski, ikonografski, kronološki, realni, terminološki in topografski priručnik likovne umetnosti Zahoda v 9000 geslih*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mole, Vojeslav, 1941: *Umetnost. Njeno obličje in izraz*. Ljubljana: Slovenska matica.

Peskar, Robert, 1995: Kostanjevica na Krki, nekd. samostanska c.; Biljana, ž. c. sv. Mihaela. Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 46–49, 101–102.

Radics, Peter, 1880: Umételjnost in umételjna obrtnost Slovencev: kulturno-zgodovinska studija. *Letopis Matice Slovenske*. Ljubljana: Matica Slovenska. 1–58.

Schwarz, Mario, 1995: Zgodnjegotska arhitektura na Južnem Štajerskem; Špitalič, nekd. »ecclesia minor« žičke kartuzije in sedanja ž. c. Marijinega obiskovanja; Studenice, nekd. cerkev dominikank, danes ž. c. Sv. treh kraljev; Grad nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, ž. c. sv. Pankracija; Stična, cistercijanski samostan: križni hodnik. Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 35–35, 37–38, 40–41, 42–43, 44–45.

Slovar slovenskega knjižnega jezika: <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>>. (Dostop 13. 10. 2014.)

Stele, France, ²1966: *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih: kulturnozgodovinski poskus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Štefanac, Samo, 1995: Ptuj, mestna župnijska in proštijška cerkev sv. Jurija: kor; Celje, opatijska c. sv. Danijela; Martjanci, ž. c. sv. Martina; Ptujška gora, ž. c. Matere božje pomočnice; Hajdina, ž. c. sv. Martina; Celje, opatijska c. sv. Danijela: kapela Žalostne Matere božje; Žička kartuzija, samostanska c. sv. Janeza; Ljutomer, ž. c. sv. Janeza Krstnika; Kranj, ž. c. sv. Kancijana. Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 51–52, 53–54, 55–56, 57–60, 63–64, 64–65, 67, 81–84.

Štefanac, Samo, Velkovrh Bukilica, Vesna, in Höfler, Janez, 1995: Uvod. Höfler, Janez (ur.): *Gotika v Sloveniji*. 2., popravljena izdaja. Ljubljana: Narodna galerija. 25–31.

Literatura

Cevc, Emilijan, 1989: Flis, Janez (1841–1919). *Enciklopedija Slovenije* 3. Ljubljana: Mladinska knjiga. 126.

Gabrovšek, Dušan, 1989: Poročilo četrte poletne šole mednarodnega informacijskega centra za terminologijo (Dunaj) o uporabi terminoloških principov in metod pri praktičnem terminološkem delu (Dunaj, 31. 8.–4. 9. 1987). Vidovič Muha, Ada, in Šumi, Nace (ur.): *Slovenski jezik v znanosti* 2. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 257–268.

Golob, Nataša, 2010: Pogled na 90 let umetnostne zgodovine na Univerzi v Ljubljani: počastitev 90. obletnice ljubljanskega Oddelka za umetnostno zgodovino. *Bilten SUZD* 2010/9–10: <<http://www.suzd.si/bilten/arhiv/bilten-suzd-9-10-2010/82-predstavitev/260-pogled-na-90-let-umetnostne-zgodovine-na-univerzi-v-ljubljani>>. (Dostop 10. 10. 2014.)

Höfler, Janez, 2006: *Uvod v slovensko umetnostno zgodovino z bibliografskim pregledom*. Skripta, dopolnitve Matej Klemenčič. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino.

Höfler, Janez, 2007: Devetnajsto stoletje: pota nastajanja umetnostne zgodovine na Slovenskem. *Studia Historica Slovenica* 7/3–4. 463–470.

Horvat, Ludvik, 2000: Beseda ob osemdesetletnici Filozofske fakultete v Ljubljani. Šumi, Jadranka (ur.): *Zbornik Filozofske fakultete: 1919–1999*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 5–8.

Humar, Marjeta, 2010: Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih. Ledinek, Nina, Žagar Karer, Mojca, in Humar, Marjeta (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 75–95.

Jemec Tomazin, Mateja, 2010: Vloga terminologije pri uveljavljanju znanstvenega področja. Novak Popov, Irena (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 103–119.

Kovač, Ciril, 1984: Beseda in termin. Pediček, Franc (ur.): *Terminologija v znanosti: prispevek k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. 69–79.

Kunst Gnamuš, Olga, 1984: Znanstveno izrazje in proizvodnja znanstvenih pomenov. Pediček, Franc (ur.): *Terminologija v znanosti: prispevek k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. 49–57.

Kunst Gnamuš, Olga, 1989: Razlika med znanstvenim in ideološkim govorom s stališča pragmatičnega jezikoslovja. Vidovič Muha, Ada, in Šumi, Nace (ur.): *Slovenski jezik v znanosti* 2. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 25–34.

- Lavrova, Alexandra, 2007: Special Languages (LSP) and Anthropological Linguistics (AL). Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 24). 29–32.
- Legan Ravninar, Andreja, 2010: Razvoj slovenskega strokovnega izraza. Ledinek, Nina, Žagar Karer, Mojca, in Humar, Marjeta (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 49–73.
- Orel, Irena, 2007: Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 24). 343–364.
- Pediček, Franc, 1984a: Teorija znanstvene terminologije (Poizkus utemeljitve in orisa). *Terminologija v znanosti: prispevek k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. 17–35.
- Pediček, Franc, 1984b: Sklepna beseda. *Terminologija v znanosti: prispevek k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. 269–271.
- Perenič, Urška, 2010: Kulturno življenje v družtvih sredi 19. stoletja in njihova vloga pri oblikovanju literarnega polja. Novak Popov, Irena (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 233–244.
- Steska, Viktor, 2013: Flis, Janez (1841–1919). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU: <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi189747/#slovenski-biografski-leksikon>>. (Dostop 13. 10. 2014.)
- Toporišič, Jože, 1989: Stanovitnost izraza (Ob učbenikih Slovenski jezik I in II). Vidovič Muha, Ada, in Šumi, Nace (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 2*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 197–212.
- Toporišič, Jože, 2007: Jezikoslovni slovnični teoremi Jožeta Toporišiča. Orel, Irena (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 24). 401–413.
- Žontar, Jože, 1988: Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 11/1–2. 22–26.